

CÎTEVA OBSERVAȚII ASUPRA GRUPULUI BOSUT

DE

MARIAN GUMĂ

Cercetările arheologice sistematice întreprinse în ultima perioadă în stațiunile hallstattiene din Banat au condus, prin datele științifice oferite de bogatul material descoperit, la o mai bună cunoaștere a acestei epoci, atât în zona de sud-vest a României, cât și în regiunile învecinate.

Prin condițiile sale geografice și de dezvoltare istorică, ținutul Banatului a fost strâns legat, în decursul timpului, de realitățile istorice ale zonelor vecine. Un loc important în acest context îl ocupă problema legăturilor și influențelor reciproce stabilite pe parcursul primei epoci a fierului cu manifestările culturale specifice de pe teritoriul actual al R.S.F. Iugoslavia, cu regiunea locuită de populațiile proto-illire și illire, pe un plan spațial mai larg.

Acest aspect, oarecum particular, al evoluției istorice petrecute în zonele sud-vestice ale României nu constituie o noutate, întrucît el a ocupat încă mai demult un spațiu larg în literatura de specialitate românească și străină, odată cu descoperirea unor importante și bogate necropole de la sfîrșitul perioadei mijlocii și începutul perioadei tîrzii a primei epoci a fierului pe teritoriul Olteniei. Publicarea succesivă a necropolelor de la Balta Verde ¹, Gogoșu ², Ferigile ³ și Basarabi ⁴ a constituit punctul de plecare al unor opinii diverse și controversate aprinse privitoare la relațiile cronologice și culturale dintre ele, precum și la atribuirea etnică a inventarului de cultură materială scos la iveală în urma cercetării acestor necropole ⁵. Pe baza numercaselor obiecte de metal de factură illiră, descoperite în mormintele investigate, s-a emis chiar ipoteza prezenței unei enclave illire, în perioada menționată, pe teritoriul Olteniei ⁶. Nu ne vom opri, însă, acum asupra teoriilor emise în legătură cu acest subiect și nu avem nicidecum pretenția de a rezolva aici această spincasă problemă.

În cele ce urmează, ne vom îndrepta atenția asupra unor fenomene culturale care, după cum o demonstrează cele mai recente cercetări efectuate în Banat, au avut o evoluție comună în zonele sud-vestice ale Româ-

¹ D. Berciu și E. Comșa, *Materiale*, 2, 1956, p. 320 și urm.

² *Ibidem*, p. 407 și urm.

³ Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile. Monografie arheologică*, București, 1967 (mai departe *Ferigile* . . .).

⁴ Vl. Dumitrescu, *Dacia*, N. S., 12, 1968, p. 177—260.

⁵ D. Berciu și E. Comșa, *op. cit.*, p. 476 și urm.; Al. Vulpe, *SCIV*, 13, 1962, 2, p. 307—324; *idem*, *Dacia*, N. S., 9, 1965, p. 121; *idem*, *MemAntiq*, 2, 1970, p. 185 și urm.; *idem*, *JIES*, 2, nr. 1, 1964, p. 5—7, 13; Vl. Dumitrescu, *op. cit.*

⁶ Al. Vulpe, *Ferigile* . . ., p. 92; Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 258—259.

niei și cele nord-estice ale Iugoslaviei, cu deosebire în intervalul cronologic cuprins între sfârșitul perioadei timpurii și perioada mijlocie a primei epoci a fierului din aceste zone (respectiv, intervalul Ha B₂-Ha C după cronologia central-europeană). Considerăm că interpretarea corectă a acestor fenomene prezintă o importanță deosebită pentru elucidarea unor aspecte mai puțin clare din evoluția primei epoci a fierului în ambele regiuni.

În anul 1971, într-un amplu articol referitor la descoperirile hallstattiene din zona Dunării iugoslave și care — în traducere — se intitula *Grupul Bosut al complexului Basarabi și descoperirile traco-cimeriene din zona iugoslavă a Dunării și din Balcanii centrali*⁷, cercetătorul iugoslav N. Tasić aducea o serie de puncte de vedere și interpretări originale privitoare la evoluția primei epoci a fierului pe teritoriul de nord-est al Iugoslaviei, perioadă mai puțin cunoscută și studiată până atunci în zona respectivă⁸.

Pe baza analizei unui material arheologic divers (ceramică și piese de metal), provenit dintr-o serie de stațiuni situate în nord-estul Iugoslaviei⁹ și, în special, a datelor oferite de cercetările sistematice efectuate în așezările de pe Gradina na Bosutu (lingă Batrovac) și Gomolava (lingă Hrtkovi), autorul menționat considera că principala manifestare culturală a primei epoci a fierului din această zonă este reprezentată de un grup cultural distinct, pe care îl denumea *grupul Bosut* (după așezarea de pe Gradina na Bosutu, considerată a fi cea mai tipică stațiune a acestui grup cultural nou definit). Potrivit concepției lui N. Tasić, acest grup cultural, înrudit cu cultura Basarabi din România și aparținând orizontului „traco-cimcrian”, prezenta manifestări specifice și avea o evoluție mai îndelungată decât a culturii Basarabi, menținându-se în zonele dunărene ale Iugoslaviei până la stabilirea celților scordisci (adică începutul secolului al III-lea î.e.n.)¹⁰. Într-o formă mai mult sau mai puțin modificată, această interpretare a fost prezentată de către cercetătorul iugoslav și în alte citeva articole¹¹, ea fiind acceptată de o serie de arheologi din țara vecină¹².

Care erau principalele argumente aduse în sprijinul acestei teorii?

În primul rând, cele de ordin stratigrafic. În așezarea fortificată de pe Gradina na Bosutu, stratul de cultură aparținând primei epoci a fierului (cu o grosime de 2,60 m!) și atribuit în întregime grupului Bosut, suprapunea un strat cu materiale de la începutul epocii bronzului (grupul Vinkovci), fiind suprapus — la rîndul său — de un strat cultural din a doua epocă a fierului (atribuit celților scordisci). Se atrăgea atenția asupra faptului că între stratul din epoca bronzului și cel din prima epocă a fierului se interpunea o depunere consistentă de steril, cu o grosime de 0,40 m, în timp ce stratul din cea de-a doua epocă a fierului suprapunea direct

⁷ N. Tasić, *Balkanica*, 2, 1971, p. 29—67.

⁸ *Ibidem*, p. 29—30.

⁹ *Ibidem*, p. 56—57.

¹⁰ *Ibidem*, p. 32—33, 54.

¹¹ N. Tasić, *Materijali ADJ*, 7, 1970 (1971), p. 61—83; idem, *RadVoivodMuz*, 21—22, 1972—1973, p. 99—121; idem, *Praistorija Vojvodine*, Novisad, 1974, p. 257—276.

¹² R. Vasić, *Kulturne grupe starijegvozdenog doba u Jugoslaviji*. (*The Iron Age Cultural Groups in Yugoslavia*), Belgrad, 1973, p. 97—99, 137; B. Jovanović, *Starinar*, 22, 1971 (1974), p. 17, 22.

pe cel din prima epocă a fierului¹³. În cazul stațiunii de la Gomolava, situația stratigrafică constatată era oarecum asemănătoare în ceea ce privește suprapunerea directă a stratului hallstattian de către depuneri aparținând celei de-a doua epoci a fierului, atribuite aceluiași celți scordisci¹⁴. De această dată, însă, în stratul din prima epocă a fierului au fost diferențiate două niveluri. Nivelul inferior, caracterizat prin prezența masivă a ceramicii negre, lustruite, decorată exclusiv cu ajutorul canelurilor, era datat în Ha A-B și integrat manifestărilor ceramice specifice orizontului de tip „Beleğiș II”¹⁵. Cel de-al doilea nivel era atribuit grupului Bosut. Grosimea stratului din prima epocă a fierului era, de astă dată, mult mai mică decât aceea constatată în cadrul stațiunii de pe Gradina na Bosutu. O suprapunere directă, de către straturi de cultură din a doua epocă a fierului atribuite celților scordisci, a unor straturi hallstattiene cu materiale de tip Bosut, era constatată și în cazul altor așezări din aceeași zonă, cum sînt acelea de la Popov Salaš lângă Kač¹⁶, Gradina de la Stari Slankamen¹⁷, Židovar¹⁸, Feudvar lângă Mošorin¹⁹, Kalvaria lângă Sremska Mitrovica²⁰, Šančine lângă Beleğiș²¹, Radiostanica de lângă Zemun²², Perlez-Batka²³, Rospi Čuprija²⁴, și Ritopek lângă Belgrad²⁵. Aceste observații de stratigrafie verticală au constituit argumente de bază, pentru N. Tasić, în sensul acceptării unei continuități temporale a grupului Bosut pînă la instalarea celților scordisci în zonă²⁶.

O a doua categorie esențială de argumente era reprezentată de o serie de caracteristici specifice, evidente în cadrul ansamblului de elemente ale culturii materiale hallstattiene din zona iugoslavă a Dunării. Acestea erau legate, pe de o parte, de prezența masivă a ceramicii de tip Basarabi în aceste regiuni, fapt care a determinat integrarea grupului Bosut în cadrul manifestărilor tipice complexului Basarabi²⁷. Pe de altă parte, aceluiași grup Bosut îi era atribuită și o specie ceramică inedită, despre care se considera — cu multă justete — că nu este cunoscută în cadrul stațiunilor aparținînd culturii Basarabi de pe teritoriul României. Acestei specii îi aparțineau o serie de vase sau fragmente ceramice care se individualizau printr-un decor al cărui registru motivistic era realizat, mai ales,

¹³ N. Tasić, *Balcanica*, 2, 1971, p. 32.

¹⁴ *Ibidem*, p. 33.

¹⁵ N. Tasić, *RadVolvodMuz*, 11, 1962, p. 127–144; *idem*, *RadVolvodMuz*, 14, 1965, p. 227; *idem*, *Balcanica*, 2, 1971, p. 33.

¹⁶ P. Medović, *ArhPregl*, 5, 1963, p. 25; *idem*, *ArhPregl*, 6, 1964, p. 30; N. Tasić, *Balcanica*, 2, 1971, p. 34.

¹⁷ N. Tasić, *op. cit.*, p. 34.

¹⁸ *Ibidem*; B. Gavela, *Keltski opidum Židovar*, Belgrad, 1952; *idem*, *ArhPregl*, 6, 1964, p. 39.

¹⁹ M. Rašajski — M. Šulman, *RadVolvodMuz*, 2, 1953, p. 117 și urm.; N. Tasić, *Balcanica*, 2, 1971, p. 34.

²⁰ N. Tasić, *op. cit.*, p. 34.

²¹ *Ibidem*.

²² N. Tasić, *ArhPregl*, 3, 1961, p. 27–31.

²³ R. Radišić, *ArhPregl*, 9, 1967, p. 44–45; *idem*, *ArhPregl*, 10, 1968, p. 212; N. Tasić, *Balcanica*, 2, 1971, p. 34.

²⁴ N. Tasić, *op. cit.*, p. 34.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, p. 34–35.

²⁷ *Ibidem*, p. 35 și urm.

cu ajutorul inciziilor și canelurilor. În stadiul cunoștințelor din acel moment, ele au constituit un suport major pentru definirea întregului grup Bosut ca o entitate culturală distinctă²⁸. În cadrul materialului ceramic ilustrat inițial de către N. Tasić, aceste elemente noi erau însă mult mai bine reprezentate în stațiunile de la Gomolava (fig. 1)²⁹ și Pančevo (fig. 2)³⁰

Fig. 1. Ceramică de tip Gornea—Kalakača (Bosut III a) din mormântul colectiv nr. II de la Gomolava (după N. Tasić).

²⁸ *Ibidem*, p. 30, 35—37.

²⁹ *Ibidem*, fig. 3—5, 41.

³⁰ *Ibidem*, fig. 14—16.

decît în cea de pe Gradina na Bosutu. Deși în cadrul stratului din prima epocă a fierului din această ultimă stațiune au fost diferențiate, pe baza stratigrafiei verticale, mai multe orizonturi succesive de locuire și cel puțin trei refaceri sigure ale așezării, materialul arheologic publicat se reducea la cîteva fragmente ceramice tipice pentru cultura Basarabi

Fig. 2. Ceramică de la Pančevo (după N. Tasić).

(fig. 3)³¹ și la un „altar de sacrificiu” de un tip, într-adevăr, deosebit³². Fără a contesta nicidecum faptul că cea mai mare parte a materialului ceramic, încă nepublicat, descoperit în această stațiune era mult mai divers, trebuie să arătăm că fragmentele publicate nu puteau constitui, în nici un caz, un argument în favoarea atribuirii lor unui grup cultural deosebit de cultura Basarabi.

În sfârșit integrarea grupului Bosut — alături de cultura Basarabi — în orizontul „traco-cimmerian”, se baza pe analiza unei serii de obiecte

³¹ *Ibidem*, fig. 6—9.

³² *Ibidem*, fig. 1.

din metal, în special bronzuri, făcînd parte din mai multe depozite; din inventarul funerar al unor morminte sau constituînd descoperiri izolate, cunoscute în interiorul ariei de răspîndire a grupului Bosut sau în regiunile imediat învecinate. Printre acestea sînt citate așa numitele „psalii”, pandantivele cu protome în formă de cap de pasăre, butonii dubli sau în formă de cruce și cîteva tipuri de falere, aplice sau piese de centură ³³.

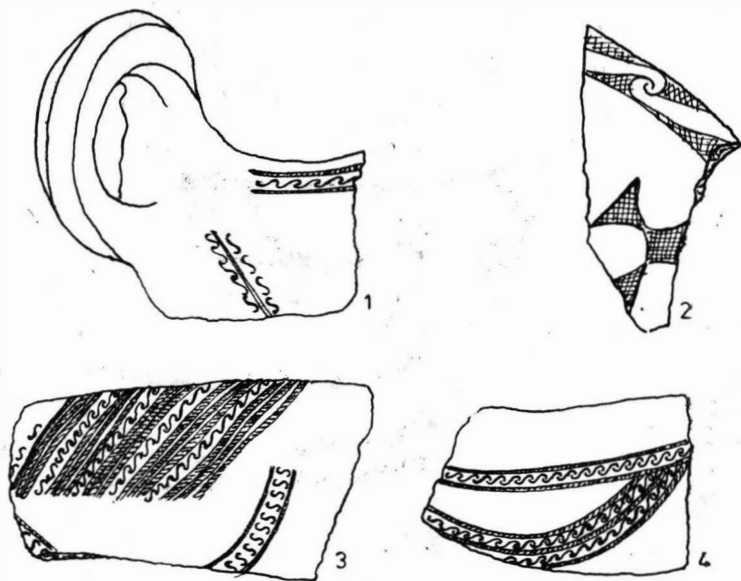

Fig. 3. Ceramică Basarabi din așezarea „Gradina na Bosutu”
(după N. Tasić).

Deși aceste obiecte sînt, cel mai adesea, asociate cu piese de caracter mai general și de lungă persistență în timp (cum sînt, de exemplu, fibulele-ochelari), se considera că apariția lor în zonă este concomitentă cu începutul Ha C ³⁴. Prezența acestui gen de obiecte în cadrul depozitelor „autohtone”, împreună cu piese caracteristice Hallstattului timpuriu, era considerată ca reprezentînd momentul penetrației grupului Bosut și a stilului Basarabi în aceste zone, dinspre regiunile estice ale Europei ³⁵. Lipsa unor elemente de legătură stilistică între orizontul cu ceramică neagră, canelată, aparținînd Hallstattului timpuriu din regiune și cel specific grupului Bosut, constituia un argument în plus pentru acceptarea originii străine a acestui grup ³⁶.

În concluzie, grupul Bosut era considerat ca o variantă locală a complexului Basarabi, rezultată în urma înaintării spre vest a acestui complex cultural, intervalul cronologic propus pentru existența sa fiind perioada secolelor VIII—IV î.e.n. ³⁷.

³³ *Ibidem*, p. 37—38, 44 și urm.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, p. 44 și urm.

³⁶ *Ibidem*, p. 41.

³⁷ *Ibidem*, p. 54.

Am prezentat, în cele de mai sus, câteva dintre argumentele esențiale aduse de către N. Tasić în favoarea teoriei sale, pentru a avea o imagine cât mai completă asupra problemelor legate de acest subiect și pentru că articolul citat a fost prima luare de poziție referitoare la grupul Bosut. Desigur, multe dintre argumentele enumerate prezentau reale puncte slabe, pretindu-se la completări și precizări de esență. Dealtminteri, o primă luare de poziție critică, aparținând cercetătorului român Al. Vulpe³⁸, a urmat la puțin timp după apariția studiului în cauză. Nu vom insista însă aici asupra acestui aspect, deoarece intensificarea preocupărilor legate de acest grup cultural a determinat schimbări importante în atitudinea celor ce au abordat acest subiect, însuși N. Tasić renunțând în mare măsură la concluziile formulate inițial.

Un progres notabil, în acest sens, a fost determinat de publicarea celor două morminte colective de înhumăție, descoperite la Gomolava în anii 1954 și, respectiv, 1971³⁹. Ținând cont de importanța lor cu totul aparte, în ceea ce privește subiectul prezentei lucrări, credem că o nouă prezentare — evident sumară — a acestora nu este cu totul inutilă.

Datele cunoscute în legătură cu mormântul colectiv nr. I (descoperit în 1954) nu sînt deosebit de precise și complete, deoarece el nu a fost încă publicat în întregime. Informațiile existente se referă la înhumarea colectivă, într-o groapă cu dimensiunile de $2,4 \times 1,37$ m⁴⁰, a unui număr de 32 indivizi: 20 femei între 18 și 40 de ani, 11 copii între 2 și 8 ani și 5 indivizi de sex și vîrstă nedeterminată datorită stării proaste de conservare a scheletelor. Acestea au fost dispuse în groapă pe patru straturi succesive, majoritatea așezate în cerc cu capetele îndreptate spre centrul mormîntului. Inventarul funerar era compus din: fragmentele unor schelete de animale, trei bucăți de rîșniță, grăunțe de cereale presărate în centrul gropii, un număr de 24 de vase ceramice, mai mult sau mai puțin fragmentare, și câteva obiecte de metal (bronz și fier) fără valoare cronologică deosebită⁴¹.

Despre mormîntul colectiv nr. II (descoperit în 1971) există informații mai bogate și precise. Prin caracteristicile sale rituale, el se apropie foarte mult de mormîntul colectiv nr. I. Observațiile făcute în timpul cercetărilor au arătat că este vorba tot de o înhumăție colectivă, a unui număr de 78 de indivizi, într-o groapă de formă aproximativ circulară, cu un diametru de 2,90 m. Înălțimea păstrată a gropii a fost de numai 0,50 m. În interiorul său, scheletele au fost așezate pe trei straturi. În stratul superior au fost descoperite câteva cranii fără schelete, alte oase, bucăți de rîșniță din piatră și un grup de schelete dispuse de-a lungul pereților gropii, în așa fel încît urmează curba marginilor sale. În stratul următor, cele mai multe schelete au fost așezate cu capetele îndreptate spre centrul gropii, în timp ce în ultimul strat, cel mai de jos, majoritatea aveau capetele îndreptate spre periferia acesteia. Analiza antropologică a scheletelor a indicat următoarea distribuție, pe sex și vîrstă, a înhumăților: 48 copii de tip *Infans I* și *II*, 8 bărbați (2 *Juvenis*, 3 *Adultus* și 3 *Maturus*) și 21 femei (4 *Juvenis*, 10 *Adultus* și 7 *Maturus*). Inventarul⁴²

³⁸ Al. Vulpe, Oltenia, 1974, p. 25—28.

³⁹ N. Tasić, ArchIug, 13, 1972, p. 27—37.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 32.

⁴¹ *Ibidem*.

funerar avea următoarea componentă: un fragment din scheletul unui bovidu, grăunțe de cereale (cele mai multe fiind în zona centrală a gropii), fragmente de rîșniță, vase sau fragmente ceramice și un număr destul de mare de obiecte din metal, în special podoabe (fibule-ochelari, obiecte

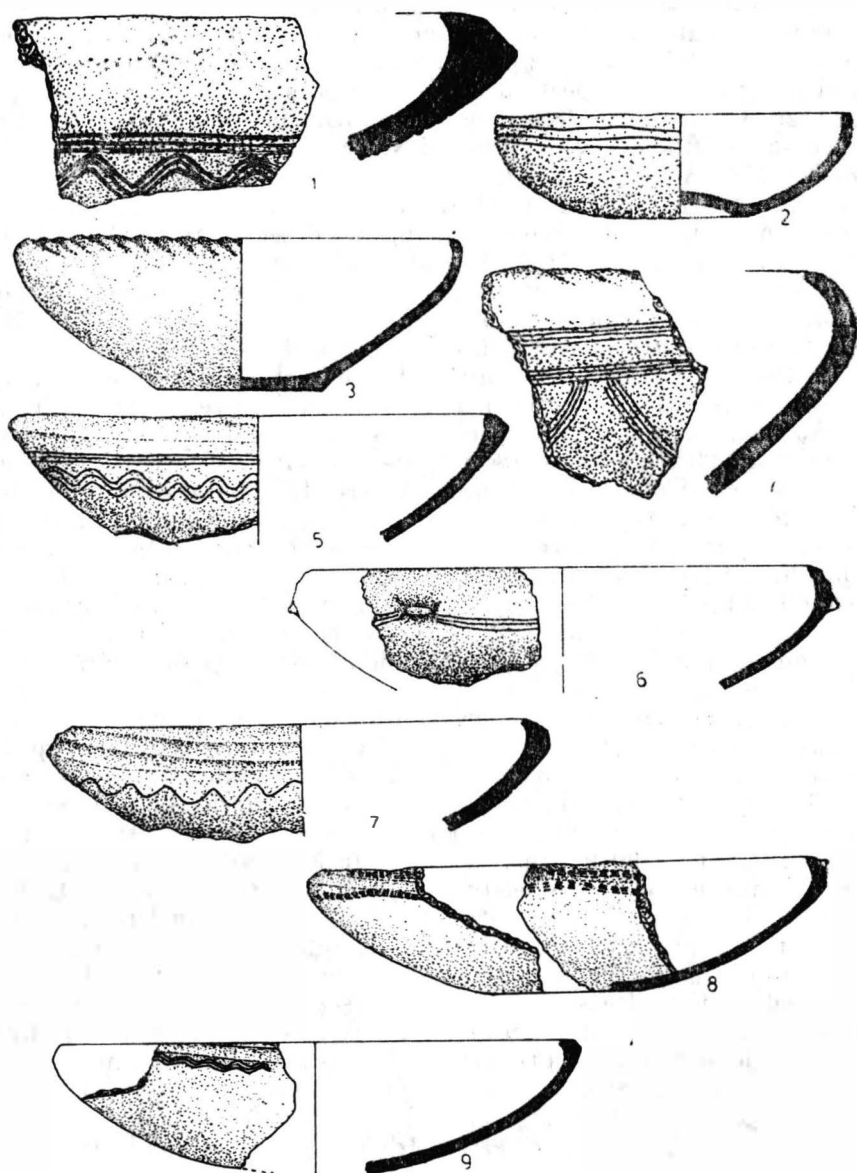

Fig. 4. Ceramică de tip Gornea—Kalakača (Bosut IIIa): 1, 3 Popov Salaș; 2 Kalakača; 4, 8 „Gradina na Bosutu”; 5 Aradac; 6 Farkaždln; 7 Banatski Dvor; 9 Perlez — Batka A (după P. Medovíc).

în formă de mosor, pandantive, aplice, brățări, fragmente de centuri etc.). Se mai adaugă acestui grup de obiecte, câteva mărgelile de forme și mărimi diferite, confecționate din os, chihlimbar, cristal natural sau teracotă ⁴².

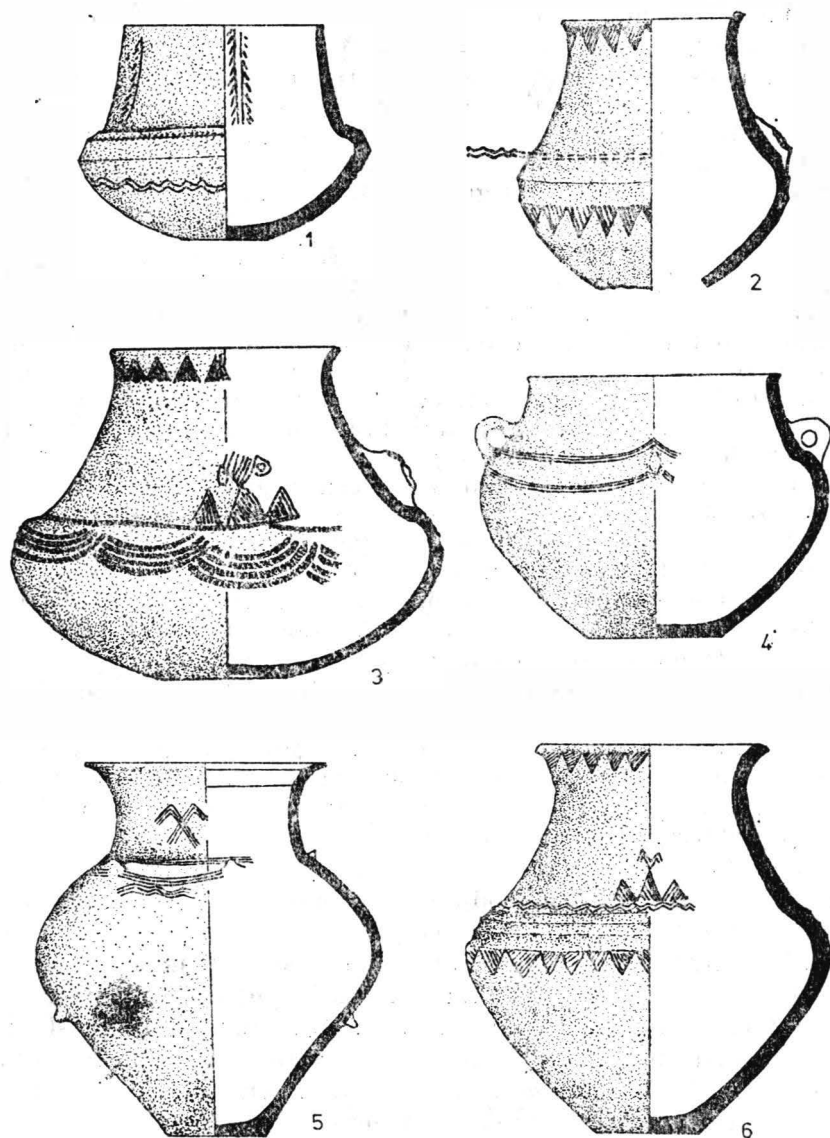

Fig. 5. Ceramică de tip Gornea—Kalakača (Bosut IIIa): 1, 5 Kalakača; 2, 6 Vršac, Kasapska pustara; 3 Bela Crkva; 4 Vrdnik (după P. Medović).

⁴² *Ibidem*, p. 27—30.

Nefiind în intenția noastră să discutăm, acum și aici, multiplele probleme pe care le pune caracterul inedit al ritului funerar constat în cazul acestor morminte, ne vom mulțumi să subliniem doar faptul că — așa cum reiese și din cele expuse mai sus — există indiscutabile argumente în favoarea ideii că acest gen de descoperiri reprezintă complexe închise dintre cele mai sigure.

Constatarea în sine, ca informație pur tehnică, n-ar reprezenta totuși un fapt de importanță majoră pentru interpretarea istorică a unei realități de natură arheologică. Coroborarea ei cu elementele specifice ale inventarului ceramic și metalic pe care-l conținea a constituit, însă, o indicație majoră în sensul diferențierii mai multor orizonturi cronologice și, mai ales, culturale în cadrul grupului Bosut, așa cum el fusese definit inițial.

Prin trăsăturile sale particulare (toartele în bandă, triunghiurile și benzile în ghirlandă sau în zig-zag, incizate, câteva tipuri de vase deosebite), materialul ceramic întâlnit în inventarul acestor morminte (fig. 1) nu permitea nici un fel de analogii, cât de cât evidente, cu manifestările similare cunoscute în aria culturii Basarabi. Drept urmare, acest tip de ceramică a fost atribuit unui „orizont stilistic și cronologic clar definit” în dezvoltarea de ansamblu a grupului Bosut, orizont căruia îi aparțineau și descoperirile de la Kalakača (fig. 4/2; 5/1, 5) lângă Beška, în Srem, o parte din materialele de pe Gradina na Bosutu, precum și cele din stratul VI de la Gomolava⁴³. Din punct de vedere cronologic, acest orizont era considerat a fi imediat anterior penetrației elementelor tipice Basarabi în aceste zone⁴⁴. O atare concluzie era sprijinită și de faptul că piesele din metal, caracteristice „orizontului traco-cimmerian” din Ha C, cu care a fost asociată inițial penetrația purtătorilor grupului Bosut în zonele iugoslave ale Dunării s-au dovedit a fi, cu excepții minore și nesigure, comune „pe un teritoriu larg aparținând culturilor hallstattiene din regiunea Alpilor, Carpaților și Greciei”⁴⁵.

Mai mult, deși considerat ca o fază organic integrată în evoluția culturală a grupului Bosut, acest orizont era privit, de astă dată, ca un fenomen legat de grupele illire sudice și de cele de pe teritoriul Bosniei, expansiunea elementelor de tip Basarabi în aria acestui grup fiind datată într-o perioadă ceva mai târzie⁴⁶.

Deși, prin aceasta, se modifica oarecum viziunea inițială asupra genezei grupului Bosut, potrivit căreia acesta era interpretat ca un rezultat al mișcărilor migratoare dinspre Europa de est și contemporan cu apariția obiectelor de tip „traco-cimmerian” în zonele iugoslave ale Dunării, se considera totuși că orizontul în cauză nu reprezintă decît un stadiu în evoluția susnumitului grup. Constituirea acestuia ca entitate culturală completă și bine individualizată ar fi fost însă marcată, în stațiunile din Iugoslavia, prin apariția ceramicii tipice Basarabi⁴⁷.

⁴³ *Ibidem*, p. 33 și urm.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 35.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*.

În consecință, evoluția grupului Bosut în aceste zone ar fi comportat trei stadii distincte de dezvoltare.

Primul stadiu, anterior manifestărilor clasice ale culturii Basarabi din România, era reprezentat de mormintele colective de la Gomolava

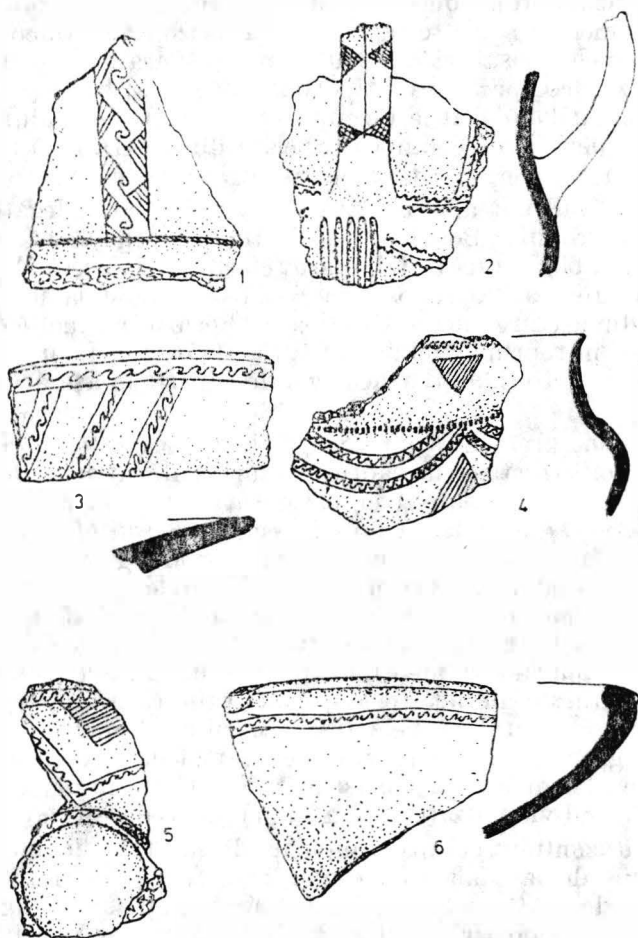

Fig. 6. Ceramică Basarabi din așezarea de la Gomolava (după N. Tasić).

(fig. 1), așezarea de la Kalakača (fig. 4/2; 5/1,5) și un anumit orizont al stațiunii de pe Gradina na Bosutu.

Cel de al doilea stadiu, marcat de prezența ceramicii de tip Basarabi, era reprezentat de un alt orizont al așezărilor de pe Gradina na Bosutu (fig. 3) și Gomolava (fig. 6).

Un al treilea stadiu, aparținând Hallstattului târziu, era marcat de apariția unei ceramicii fine decorată exclusiv prin caneluri orizontale și a tipului uzual ornamentat prin briuri în relief ⁴⁸.

⁴⁸ Ibidem.

Pornind de la aceste constatări, într-un articol mai recent⁴⁹, N. Tasić delimitează două orizonturi succesive în evoluția primei epoci a fierului din zonele iugoslave.

Astfel, după orizontul cu ceramică neagră, canelată, din Ha A-B₂, (atribuit Bronzului final de către autor), urmează — în ordine — orizonturile traco-cimerian și cel scitic. În cadrul orizontului traco-cimerian sînt încadrate grupele Bosut (850—650 i.e.n.) și Basarabi (650—500 i.e.n.), sincronizate cu descoperirile de tip Glasinac IV (a, b, c) și cu faza a V-a a culturii cîmpurilor de urne (grupul Val-Dalj). Orizontului scitic îi sînt atribuite descoperirile de ceramică canelată din Ha D, pînă la constituirea culturii de tip Latène a celților scordisci în aceste zone⁵⁰.

În sfîrșit, o ultimă analiză a problematicii generale legate de conținutul și evoluția grupului Bosut a fost efectuată recent de către P. Medović într-o masivă și bogat ilustrată lucrare referitoare la așezările hallstattiene din regiunea dunăreană a Iugoslaviei⁵¹. La baza acesteia stau reanalizarea stratigrafiei din așezarea de pe Gradina na Bosutu în funcție de rezultatele noilor săpături întreprinse aici în anii 1975—1976 și, mai cu seamă, publicarea *in extenso* a materialului arheologic descoperit în așezarea de la Kalakača.

Prin coroborarea datelor stratigrafice, a caracteristicilor culturale și a elementelor stilistice, în cadrul așezării hallstattiene de pe Gradina na Bosutu sînt diferențiate trei orizonturi de locuire clar delimitate, denumite *Bosut IIIa* (faza cea mai veche), *Bosut IIIb* (faza mijlocie) și *Bosut IIIc* (faza cea mai recentă). Constatînd legăturile și succesiunea neîntreruptă a acestor trei orizonturi, P. Medović ajunge la concluzia că stațiunea menționată reprezintă cea mai reală și completă imagine a evoluției primei epoci a fierului din nord-estul Iugoslaviei, în acest sens termenul de grup Bosut putînd fi menținut pentru desemnarea ansamblului de manifestări culturale ale acestei epoci în regiunea amintită⁵². Este bine de precizat, însă, faptul că cele trei orizonturi cronologice înglobate în acest termen generic nu sînt privite, de această dată, doar ca simple faze de dezvoltare ale uneia și aceleiași manifestări culturale, ci sînt înțelese ca etape bine individualizate și din punct de vedere etno-cultural.

Astfel, orizontului cel mai timpuriu (*Bosut IIIa*) îi sînt cu deosebire tipice așezarea de la Kalakača (fig. 4/2; 5/1,5) și mormintele colective de înhumăție de la Gomolava (fig. 1). Aceștia li se adaugă un număr relativ mare de descoperiri aparținînd unor straturi mai puțin clar delimitate dintr-o serie de stațiuni hallstattiene din zona nord-estică a Iugoslaviei (fig. 7). Nota caracteristică a acestui orizont este dată, desigur, de manifestările din domeniul ceramicii, și îndeosebi de folosirea aproape exclusivă, alături de canelură, a decorului incizat pe vasele din categoria fină și semifină. De reținut că, în cazul celor care au făcut parte din inventarul mormintelor colective de la Gomolava, inciziile au fost încrustate

⁴⁹ N. Tasić, *Godišnjak*, 13, 1976, 11, p. 153—162.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 160.

⁵¹ P. Medović, *Naselja starijeg gvozdenog doba u Jugoslovenskom Podunavlju (Die relative Chronologie der Siedlungen der Älteren Eisenzeit im Jugoslawischen Donaugebiet)*, Belgrad, 1978 (mai departe *Naselja...*).

⁵² *Ibidem*, p. 84.

cu o substanță albă⁵³. Drept urmare, orizontul Bosut IIIa este acceptat ca reprezentînd o unitate culturală distinctă, conținînd elemente de tradiție locală care permit acceptarea originii sale autohtone⁵⁴. Încadrarea sa cronologică în intervalul Ha B₂-B₃ (900—750 î.e.n.) este confirmată,

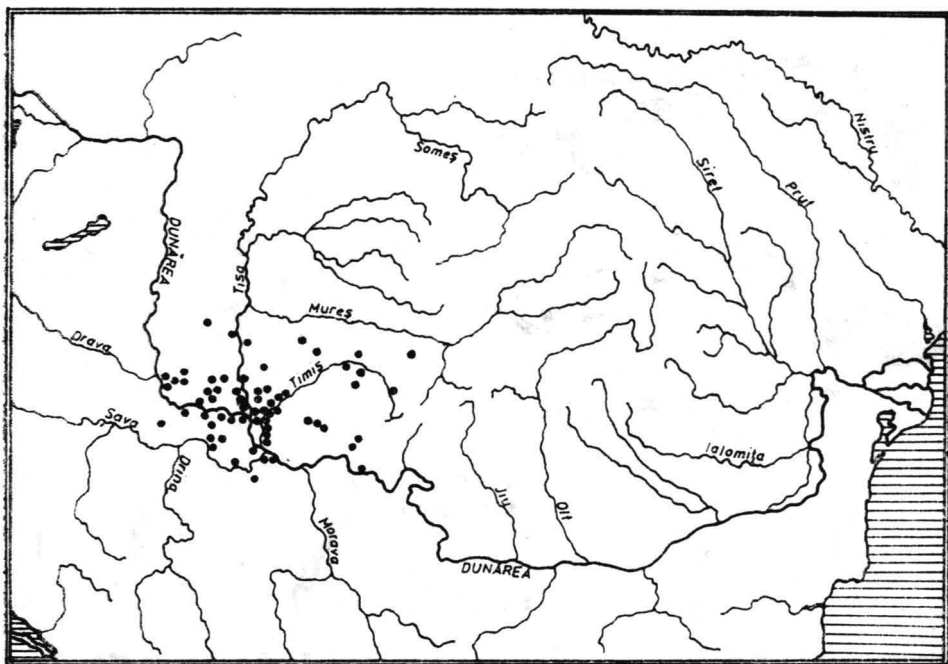

Fig. 7. Harta de răspîndire a descoperirilor de tip Gornea—Kalakača (orizontul Bosut IIIa; punctele din Iugoslavia, după P. Medović).

pe de o parte, de paralelisme stabilite cu o anumită fază a grupului Insula Banului și cu descoperirile efectuate în cîteva așezări fortificate cu val de pămînt din Bosnia (Pod C și Zecovi II—III), iar pe de altă parte, de singurul obiect de metal descoperit în așezarea de la Kalakača. Acesta din urmă reprezintă o formă evoluată a variantei Vosendorf⁵⁵ din cadrul mării familii de fibule de tip „passementerie”, care nu poate fi datată mai tîrziu de Ha B₃ (fig. 8)⁵⁶.

Analiza materialului ceramic și observațiile stratigrafice efectuate au arătat că, între orizontul timpuriu (Bosut IIIa) și cel mijlociu (Bosut IIIb) al primei epoci a fierului din nord-estul Iugoslaviei, există legături evidente și o continuitate temporală neîntreruptă.

Cu toate acestea, aspectul general al ansamblului de elemente prin care este reprezentat orizontul Bosut IIIb au determinat interpretarea

⁵³ *Ibidem*, p. 106.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 105.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 102. Cf. W. A. v. Brunn, *Mitteldeutsche Hortfunde der Jungeren Bronzezeit*, Berlin, 1968; P. Betzler, *Die Fibeln in Süddeutschland, Österreich und der Schweiz*, I, München, 1974.

⁵⁶ P. Medović, *Naselja...*, p. 102—103.

acestui ca o apariție culturală de sine stătătoare. Această constatare se bazează pe apariția masivă, în regiunea discutată, a ceramicii decorate cu precădere prin motive imprimate. Tehnica de lucru și motivele decorative (șirurile de „S”-uri și benzile „șnurate” imprimate, „crucea malteză”

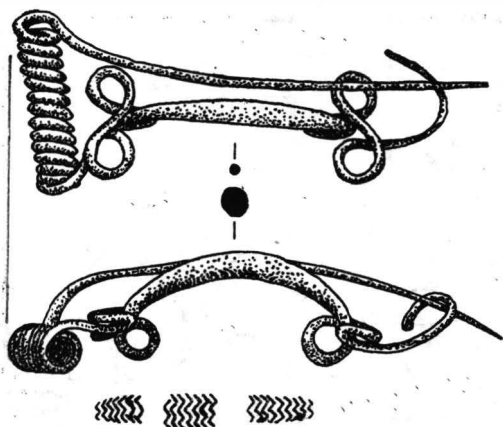

Fig. 8. Fibulă de bronz de tip „pas-sementerie” din așezarea de la Kalakača (după P. Medović).

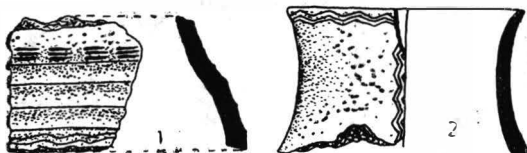
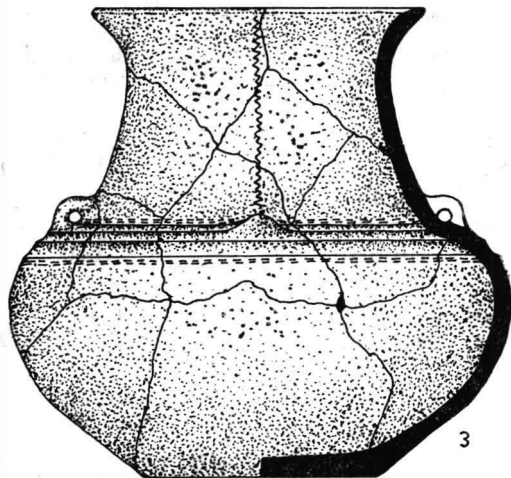

Fig. 9. Ceramică de tip Gornea—Kala-kača de la Gornea-„Căunița de Sus”.

și triunghiurile hașurate incizate, incrustația cu alb) indică, fără nici o îndoială, manifestări specifice și greu de confundat ale ceramicii de tip Basarabi. În acest sens, se consideră că apariția elementelor aparținând culturii Basarabi în zonele nord-estice ale Iugoslaviei comportă două etape. În prima etapă se constată un fenomen de difuzare, prin importuri

și influențe, a stilului Basarabi în așezările aparținând fazei finale a orizontului Bosut IIIa, fără a comporta în același timp o schimbare marcantă de natură etno-culturală. O a doua fază este marcată de înaintarea spre vest a purtătorilor culturii Basarabi și „colonizarea” masivă a întregului spațiu ocupat inițial de purtătorii grupului Bosut (în sensul orizontului Bosut IIIa), cu penetrații izolate în zonele învecinate⁵⁷. Această mișcare a provocat, evident, și o schimbare de natură culturală în zona discutată, prin înlocuirea orizontului autohton Bosut IIIa (caracterizat prin ceramică incizată) cu orizontul Bosut IIIb (caracterizat prin ceramică imprimată) reprezentind integrarea acestor regiuni în aria de răspindire a culturii Basarabi⁵⁸. În funcție de cronologia descoperirilor aparținând culturii Basarabi din România, acest orizont este datat cu precădere în Ha C(750—550 î.e.n.)⁵⁹.

În ceea ce privește cel de-al treilea orizont (Bosut IIIc), ne vom mulțumi să menționăm că îi sînt atribuite descoperirile de ceramică decorată exclusiv prin caneluri orizontale, care sînt paralelizate — cel puțin parțial — cu grupul Ferigile din România, și datate în intervalul Ha D — Latène A-B (aprox. 550—300 î.e.n.)⁶⁰.

Fără îndoială, această ultimă interpretare a evoluției primei epoci a fierului în zonele nord-estice ale Iugoslaviei ni se pare cea mai acceptabilă dintre toate cele care au fost elaborate pînă în prezent, ea fiind sprijinită de majoritatea datelor concrete oferite de cercetările arheologice efectuate în țara vecină.

Ne-am putea întreba, însă, în ce măsură o prezentare a teoriilor emise în legătură cu grupul Bosut ar putea avea vreo importanță sau ar fi capabile să aducă vreo contribuție la cunoașterea realităților istorico-arheologice contemporane de pe teritoriul României, căci o simplă privire a hărților de răspindire ale acestui grup, elaborate de cercetătorii iugoslavi, ne indică o limitare a acestui fenomen cultural la granițele actuale ale Iugoslaviei.

Sigur, un prim răspuns la întrebarea de mai sus este acela privitor la multiplele legături de natură cronologică și culturală existente între grupele hallstatiene iugoslave, pe de o parte, și cultura Basarabi care își face apariția la un anumit orizont în aria acestora, pe de altă parte.

În același timp, este binecunoscut faptul că o manifestare culturală din epocile străvechi ale istoriei nu se poate, în marea majoritate a cazurilor, limita la granițele actuale ale unui stat. Această afirmație este valabilă și în cazul descoperirilor de care ne ocupăm aici.

Intensificarea cercetărilor referitoare la prima epocă a fierului din zona sud-vestică a României a reușit să aducă, recent, elemente deosebit de interesante cu privire la această problemă. Alături de îmbogățirea, cu totul remarcabilă, a descoperirilor aparținând culturii Basarabi a putut fi constatată, cu acest prilej, prezența ceramicii hallstatiene incizate de tip Kalakača (orizontul Bosut IIIa, la P. Medović) în mai multe puncte

⁵⁷ *Ibidem*, p. 106 și urm.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 102, 109.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 102, 109 și urm.

din Banatul românesc (fig. 7), la : Gornea ⁶¹, Duleu ⁶², Caransebeș — „Balta Sărată” ⁶³, Greoni ⁶⁴, și Milcoveni ⁶⁵, în județul Caraș-Severin, Silagiu ⁶⁶, Remetea Mare ⁶⁷, Budinț ⁶⁸, Românești ⁶⁹, Jabăr ⁷⁰ și Pădureni ⁷¹, în județul Timiș. În situația în care, cele mai multe dintre aceste descoperiri nu provin din săpături sistematice, ele vin să completeze, în primul rând, aria de răspindire a acestui gen de ceramică, fără a putea constitui — prin caracterul lor izolat — elemente sigure de natură cronologică și culturală în discuția privitoare la grupul Bosut.

O excepție, cu totul notabilă, în acest sens, o constituie însă descoperirile de la Gornea, localitate în care au fost efectuate de mai mulți ani săpături sistematice, în urma cărora au fost cercetate un mare număr de situri arheologice aparținând mai multor epoci. Pe baza analizei stratigrafice și stilistice a materialului arheologic din prima epocă a fierului, scos la iveală în mai multe puncte din hotarul satului Gornea ⁷², ajunsese la concluzii apropiate de acelea ale lui P. Medović în legătură cu relațiile cronologice și culturale dintre orizontul cu ceramică incizată și cel aparținând culturii Basarabi ⁷³.

Cu acest prilej, constatăm existența la Gornea a unui număr de trei așezări hallstattiene care au fost investigate prin săpături sistematice ⁷⁴. Acestea se aflau situate în punctele *Căunița de Sus*, *Țărmuri* (inclusiv *Pod Păzăriște*) și *Căunița de Jos* — „*Cetate*”.

La *Căunița de Sus* au fost puse în evidență urmele unui strat de cultură, relativ subțire și puternic deranjat de complexe aparținând altor epoci, care aparțineau unei așezări hallstattiene ⁷⁵. Materialul arheologic recoltat din stratul de cultură și bordeiele sau gropile cercetate se limita la vase sau fragmente ceramice, mai mult sau mai puțin întregibile ⁷⁶. Prin caracteristicile sale (decorarea exclusivă prin canelare și incizare a categoriei fine și semifine, toartele late canelate longitudinal, străchinile „turban” cu buza torsadată, incrustația cu alb și lipsa ornamentelor imprimate) acest tip de ceramică (fig. 9—11) se apropia, până la identitate, de acela întâlnit în cadrul mormintelor colective de la Gomolava ⁷⁷, cu

⁶¹ Gh. Lazarovici, *Gornea preistorie*, seria *Caiete Banatica*, 5, Reșița, 1977, pl. LXXIX, LXXX; M. Gumă, *Banatica*, 5, 1979, p. 115—180.

⁶² Material inedit în colecția cetățeanului Cireșan Iosif din Duleu.

⁶³ Material inedit în colecția Muz. Caransebeș, inf. R. Petrovsky.

⁶⁴ Material inedit în colecția Muz. Reșița.

⁶⁵ Inf. Gh. Lazarovici, care ne-a pus la dispoziție și desenele materialelor. Li aducem și cu această ocazie călduroase mulțumiri.

⁶⁶ Material inedit în colecția Muz. Banatului — Timișoara. Inf. Fl. Medeleț.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ Material inedit în colecția Muz. Lugoj. Inf. Gh. Lazarovici.

⁶⁹ Material inedit în colecția Muz. Lugoj. Inf. I. Stratan.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² M. Gumă, *op. cit.*, p. 115 și urm.

⁷³ *Ibidem*, p. 129 și urm.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 117 și urm.

⁷⁶ *Ibidem*, pl. IV—XII.

⁷⁷ N. Taslć, *ArchJug*, 13, 1972, fig. 4.

descoperirile de la Pančevo ⁷⁸ și, după cum am putut vedea mai recent, cu cele din așezarea de la Kalakača ⁷⁹.

În cadrul așezării de la *Țărmuri* (în care am inclus și descoperirile din punctul *Pod Păzăriște*) au putut fi delimitate stratigrafic două niveluri

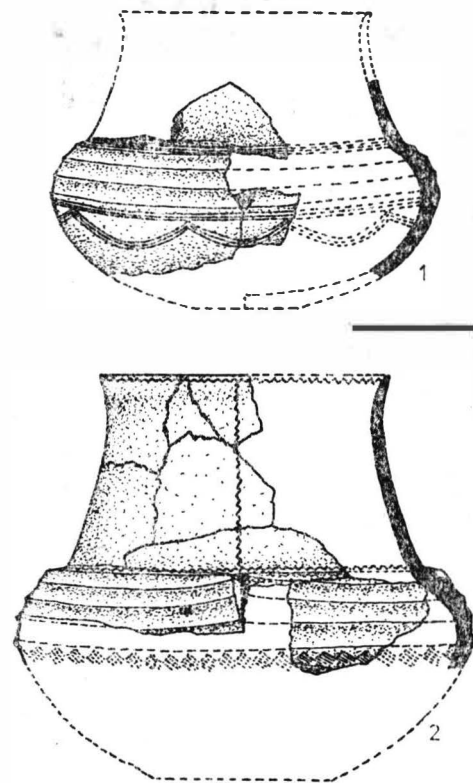

Fig. 10. Ceramică de tip Gornea-Kalakača (Bosut IIIa) de la Gornea - „Căunița de sus”.

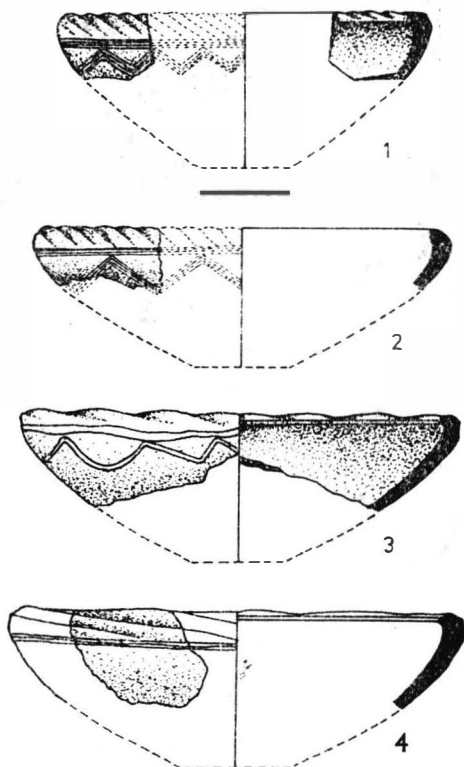

Fig. 11. Ceramică de tip Gornea-Kalakača (Bosut IIIa) de la Gornea - „Căunița de Sus”.

successive de locuire hallstattiene, fără hiatus stratigrafic, notate *Țărmuri I* (nivelul inferior) și *Țărmuri II* (nivelul superior) ⁸⁰. Prin tehnica ornamentării (predominarea inciziilor și canelurilor) și tipurile de vase, nivelul inferior (*Țărmuri I*) al acestei așezări (fig. 12-13) se lega nemijlocit de cel existent în cadrul așezării de la Căunița de Sus. Remarcăm însă, în cadrul aceluiași nivel, și apariția decorului imprimat (fig. 13/1-3) de un tip apropiat de acela folosit în ornamentarea ceramicii de tip Basarabi sau a unor elemente întâlnite în grupul Insula Banului ⁸¹. În ciuda

⁷⁸ Idem, *Balkanica*, 2, 197, fig. 14-16.

⁷⁹ P. Medović, *Naselja* . . . , Taf. XVIII; XXI; XXII; XXIII; XXVIII/3; XXXII/6, 7; XXXVI/3, 4, 6; XXXIX/3-5; XLII/1-2; etc.

⁸⁰ M. Gumă, *Banatica*, 5, 1979, p. 121 și urm.

⁸¹ *Ibidem*, p. 132; pl. XXXVIII/4; XXXIX/14.

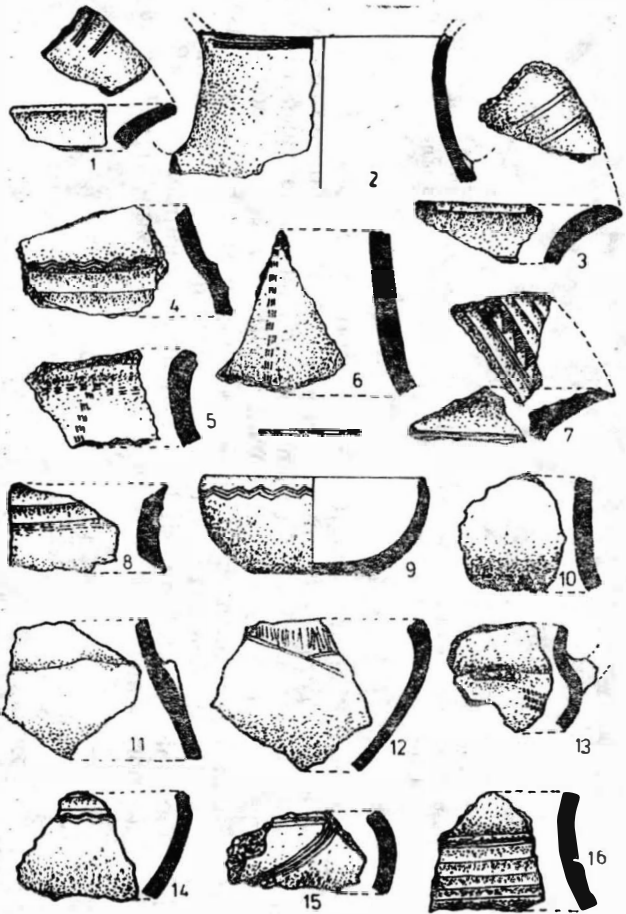

Fig. 12. Ceramică de tip Gornea-Kalakača (Bosut IIIa) de la Gornea - „Târmuri” (nivelul inferior).

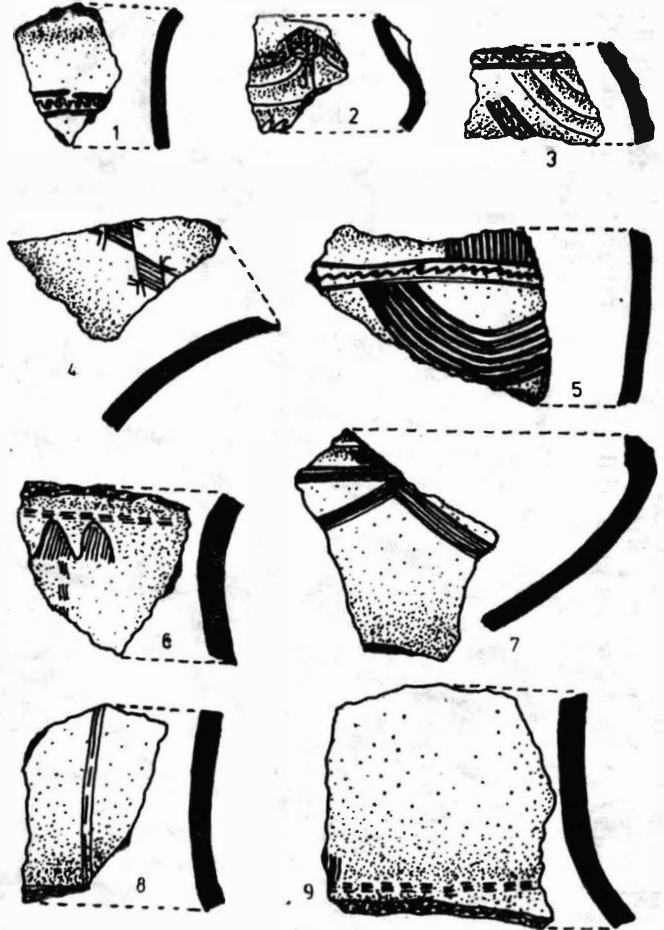

Fig. 13. Ceramică de tip Gornea Kalakača (Bosut IIIa) de la Gornea - „Târmuri” (nivelul inferior).
<https://biblioteca-digitala.ro>

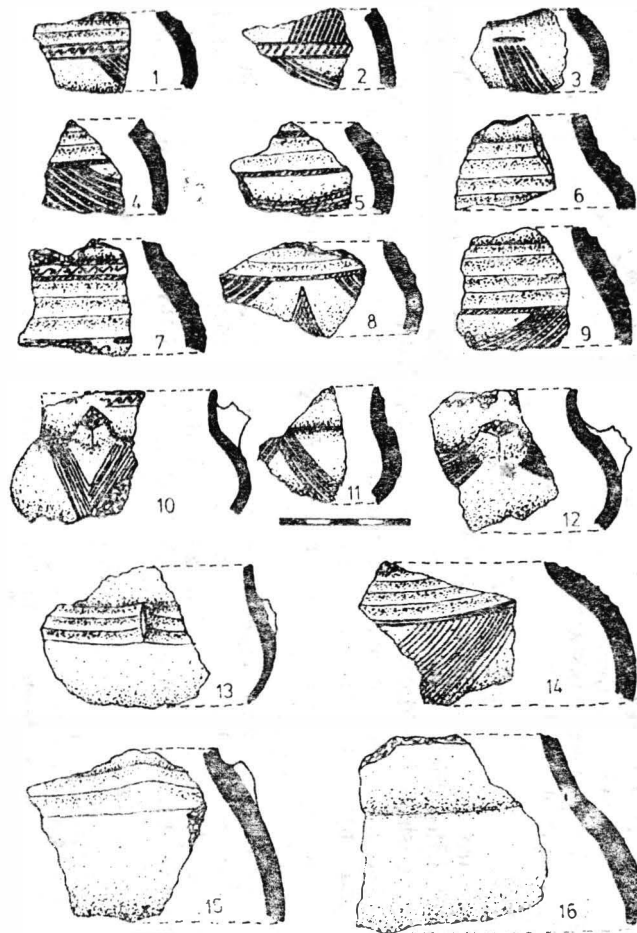

Fig. 14. Ceramică Basarabi de la Gornea — „Țărmuri”
(nivelul superior).

<https://biblioteca-digitala.ro>

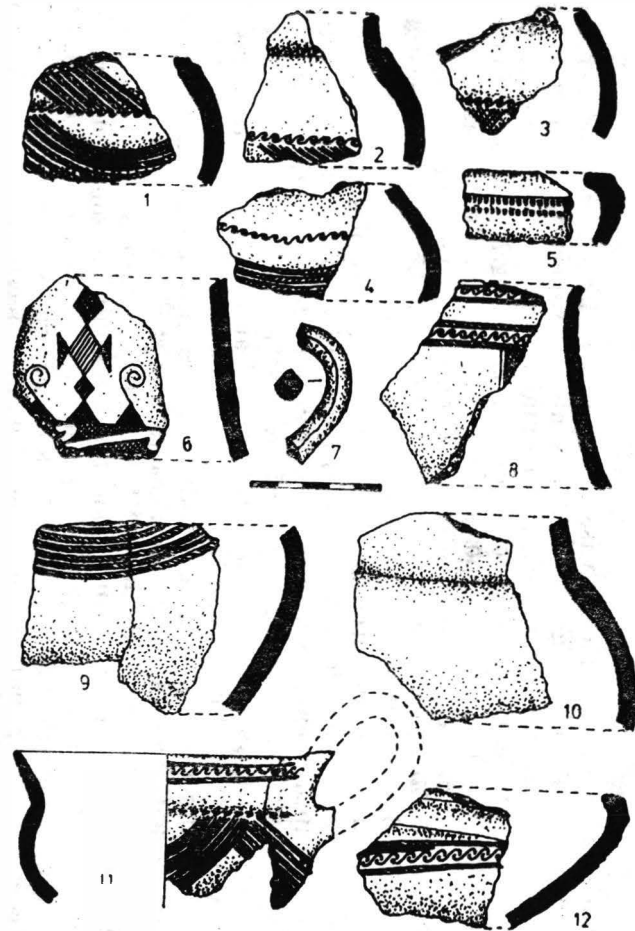

Fig. 15. Ceramică Basarabi de la Gornea — „Țărmuri”
(nivelul superior).

continuității unor forme de vase întâlnite și în nivelul inferior, aspectul general al ceramicii (fig. 14—15) din nivelul superior (Țărmuri II) se schimbă. Prin folosirea masivă a decorului imprimat și incrustat cu alb, pe vasele fine, canelate, de culoare predominant neagră și cu pereții puternic lustruiți, acest nivel nu poate fi atribuit decât culturii Basarabi.

Pe baza acelorasi elemente, acum pe deplin dezvoltate, descoperirile de la Căunița de Jos — „Cetate” au fost încadrate în faza clasică a culturii Basarabi⁸².

Ținând cont de situația stratigrafică, cu deosebire de succesiunea celor două niveluri de la Țărmuri, și de faptul că nu s-a putut constata nici o ruptură cronologică, așezările continuându-se nemijlocit în timp una pe cealaltă, s-a putut stabili că cea mai veche locuire a fost cea de la Căunița de Sus, urmată de aceea de la Țărmuri și, în sfârșit, cea de la Căunița de Jos — „Cetate”.

În funcție de analogiile stabilite cu ceramica din mormintele colective de la Gomolava, și de faptul că tehnici și motive asemănătoare pot fi întâlnite într-o serie de așezări fortificate din Bosnia (Zecovi III—II, Pod B-C și Varvara C) sau în grupul Insula Banului, orizontul cu ceramică incizată de Căunița de Sus și Țărmuri I a fost datat în Ha B₃-C⁸³. Pe baza cronologiei propuse de P. Medović pentru așezarea de la Kalakača credem, totuși, că putem ridica ușor și datarea acestui orizont de la Gornea în perioada Ha B₂-B₃.

Descoperirile din nivelul Țărmuri II și cele de la Căunița de Jos — „Cetate” aparțin, fără nici un dubiu, culturii Basarabi și — drept urmare — se datează clar în Ha C, concluzie întărită și de apariția în nivelul Țărmuri II a unui pandantiv circular (*Ringanhänger*) de tip Ghidici I⁸⁴.

Este evident, deci, că situația de la Gornea poate fi pusă ușor în legătură cu aceea constatată în zona nord-estică a Iugoslaviei, atribuită inițial grupului Bosut.

Drept urmare, în stadiul actual al cercetărilor putem considera că imaginea evoluției culturale a primei epoci a fierului în regiunile de nord-est ale Iugoslaviei și de sud-vest ale României diferă substanțial de aceea propusă cu aproape zece ani în urmă, de către N. Tasić, cu ocazia definirii pentru întâia oară a grupului Bosut.

În ceea ce ne privește, credem că ea se desfășoară pe următoarele coordonate esențiale.

Începutul acestei perioade în zonele discutate este marcat de existența orizontului cu ceramică neagră, canelată, care acoperă cel puțin intervalul Ha A₁-B₁. Acest orizont este documentat, în Banatul românesc, prin faza finală a necropolelor de la Cruceni⁸⁵ și Bobda⁸⁶ și prin descoperiri-

⁸² *Ibidem*, p. 128 și urm.; pl. XLII—XLV.

⁸³ *Ibidem*, p. 133.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 126—131; pl. XXXIV/1.

⁸⁵ K. Horedt, *StComSibiu*, 13, 1967, p. 147 și urm.; O. Radu, *SCIV*, 24, 1973, 3, p. 503—520; idem, *Tibiscus*, 1, 1970, p. 19—23.

⁸⁶ Săpături M. Moga. Material inedit în colecția Muz. Banatului — Timișoara. Cf. M. Moga *RevMuz*, 1, 1964, p. 296; idem, în *Atti del VI CISPP*, II (1965), p. 450; K. Horedt *op. cit.*, p. 148 și urm.

rile de la Pecica ⁸⁷, Cornuțel ⁸⁸, Susani ⁸⁹, Moldova Nouă ⁹⁰ și Remetea Mare ⁹¹, iar în zonele nord-estice ale Iugoslaviei prin materialul ceramic similar, așa numit de tip „Belegiș II” ⁹². În ceea ce privește originea sa, se poate constata în acest moment — cu destul temel, credem noi — că el este rezultatul unei evoluții locale a culturilor din Bronzul târziu și final, formându-se prin hallstattizarea grupelor târzii, de tip Cruceni-Belegiș și, respectiv Žuto Brdo-Girila Mare, aparținând marelui complex „româno-iugoslav” cu ceramică incrustată, în condițiile unor puternice influențe central-europene primite din partea culturii mormintelor tumulare (*Hugelgräberkultur*) ⁹³. Mai puțin clar, până în prezent, pentru nord-estul Iugoslaviei, acest proces este deosebit de bine ilustrat în sud-vestul României, prin necropolele de la Bobda, Cruceni și, eventual, Timișoara — „Fraterlia” ⁹⁴ sau prin descoperirile de la Moldova Nouă — „Cariera de banatite” ⁹⁵.

Aproximativ în intervalul Ha B₁—B₂ în aceste zone își fac apariția două grupe culturale individualizate prin manifestări specifice în domeniul ceramicii și care se deosebesc radical de orizontul cu ceramică neagră canelată.

Unul dintre ele, localizat cu precădere în zona Porților de Fier și în estul Banatului, este grupul Insula Banului ⁹⁶. Prin ceramica sa, decorată în special prin imprimare, acest grup cultural este puternic legat de marele complex balcano-dunărean cu ceramică imprimată, de tip Raskopanița-Pšeničevo-Babadag, și de grupul Cozia-Brad din Moldova ⁹⁷.

Cel de-al doilea grup (fig. 7) este caracterizat, dimpotrivă, prin predominarea ornamentelor incizate. Descoperirile cele mai tipice ale acestui grup au fost efectuate la Kalakača (fig. 4/2; 5/1,5), în mormintele colective de la Gomolava (fig. 1) și la Gornea (fig. 9—13). Din punct de vedere cronologic acesta aparține orizontului „Bosut IIIa”, datat de către P. Medović în Ha B₂-B₃ și a evoluat — cel puțin parțial — paralel cu grupul Insula Banului. După părerea noastră, el nu prezintă legături genetice evidente cu manifestările culturale anterioare din zonă, fiind originar de undeva din regiunile sud-illire ⁹⁸. În ceea ce privește denumirea de grup Bosut, considerăm că menținerea ei ar putea fi justificată numai printr-o limitare la acest grup cu ceramică incizată din Ha B₂-B₃. Sintem totuși de părere că denumirea de grup Gornea-Kalakača ar exprima mai exact conținutul specific al acestui fenomen cultural. În același timp, nu vedem nici o justificare pentru extinderea denumirii de grup Bosut

⁸⁷ V. Gr. Childe, *The Danube in Prehistory*, Oxford, 1927, fig. 222; K. Horedt, *op. cit.*, p. 149; St. Foltiny, *Origini*, II, Roma, 1968, p. 345, fig. 5/2 și p. 532; A. László, SCIV, 24, 1973, 4, p. 576.

⁸⁸ I. Stratan, SCIV, 15, 1964, 4, p. 523—527; A. László, în *Centenar Muzeal Orădean*, Oradea, 1972, p. 178 și urm., fig. 4.

⁸⁹ I. Stratan, Al. Vulpe, PZ, 52, 1977, p. 28—60.

⁹⁰ M. Gumă, ActaMN, 14, 1979, p. 481—493.

⁹¹ Material inedit în colecția Muz. Banatului — Timișoara. Inf. Fl. Mededeț.

⁹² Cf. nota 15.

⁹³ M. Gumă, *op. cit.*, p. 491—492.

⁹⁴ Material inedit în colecția Muz. Banatului — Timișoara. Inf. Fl. Mededeț.

⁹⁵ Cf. nota 10.

⁹⁶ S. Morintz și P. Roman, SCIV, 20, 1969, 3, p. 393—423.

⁹⁷ Cf. S. Morintz, Dacia, N. S., 8, 1964, p. 101—118; S. Morintz și P. Roman, *op. cit.*, p. 420—421; A. László, ArhMold, 7, 1972, p. 207—224.

⁹⁸ M. Gumă, Banatica, 5, 1979, p. 134.

(chiar în sensul de orizont cultural Bosut IIIb) asupra descoperirilor care pot fi atribuite, fără rezerve, unei culturi unitare și deja definite, cum este cultura Basarabi.

În perioada Ha C se constată o dezvoltare unitară în aceste zone, nord-estul Iugoslaviei și sud-vestul României fiind integrate în aria de răspindire a culturii Basarabi (fig. 16).

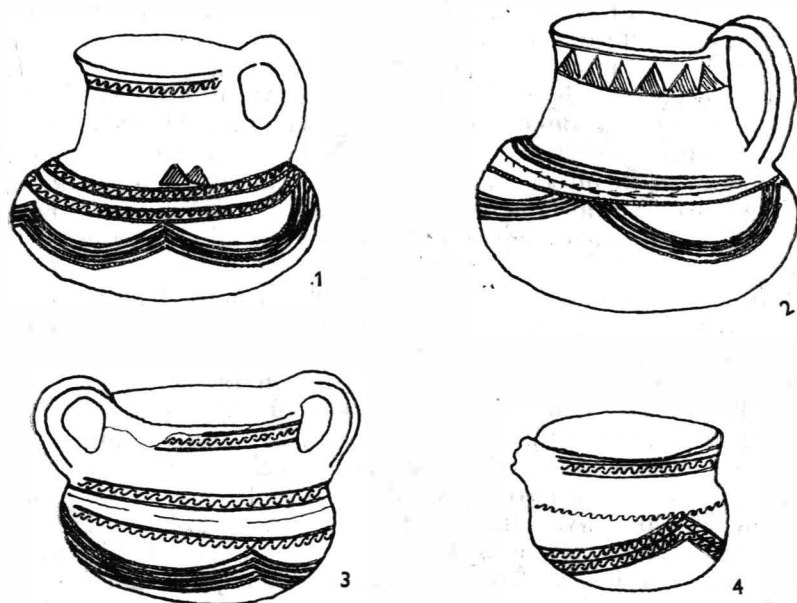

Fig. 16. Ceramică Basarabi din R.S.F. Iugoslavia: 1 Šaregrad; 2, 3 Vukovar; 4 Dalj (după N. Tasić).

Desigur, între orizontul cu ceramică neagră, canelată, grupul Insula Banului și cel de tip Gornea-Kalakača (sau Bosut) există o serie de elemente de legătură și influențe reciproce. Ele sînt demonstrate de existența ceramicii canelate în grupele Insula Banului și Gornea-Kalakača, de elementele decorative comune existente între aceste ultime grupe și de apariția, ca o influență din partea grupului Insula Banului, a încrustației cu alb în faza finală de dezvoltare a grupului Gornea-Kalakača⁹⁹.

Pe de altă parte, a putut fi sesizată, deja, existența unor relații complexe între grupele hallstattiene timpurii, menționate mai sus, și cultura Basarabi din Hallstattul mijlociu. Acestea necesită, însă, un studiu deosebit de aprofundat și discuții de amănunt pe care subiectul limitat al lucrării de față nu le poate permite. Sintem de părere, însă, că ele vor putea ajuta în viitor la rezolvarea multor probleme, încă neclare, legate de originea culturii Basarabi, această primă manifestare deosebit de reprezentativă a unității lumii nord-tracice. În acest fel, și apariția masivă

⁹⁹ *Ibidem*; P. Medovčić, *Naselja* ..., p. 106.

a elementelor de cultură materială de tip „illiric” în aria culturii Basarabi își va găsi, credem noi, o justificare firească.

Ni se pare, deci, evident că cercetarea stațiunilor hallstattiene din zona sud-vestică a României, din ce în ce mai amplă în ultima vreme, va putea contribui în mod substanțial la o mai bună cunoaștere a civilizației din prima epocă a fierului în întreg spațiul carpato-balcanic.

SOME REMARKS ON THE BOSUT GROUP

SUMMARY

Starting from the theories advanced by Yugoslav researcher N. Tasić, regarding the Bosut group (*Balcania*, II, 1971, p. 29—67) the author makes a short overview of the interpretations of the ethnical-cultural and chronological contents of this cultural group. He agrees — in a large measure — to the last interpretation given by P. Medović (*Naselja starijeg grozdenog doba u Jugoslovenskom Podunavlju*, Beograd, 1978), yet distinguishing in the framework of discoveries attributed initially to this group three chronological levels ascribable to some different cultural phenomena :

— the earlier level (Bosut IIIa *apud* P. Medović) defined by the prevalence of an incised and grooved pattern on pottery, is best represented by the discoveries of Kalakača the collective graves of Gomolova and the settlements of Gornea-Căunița de Sus and Gornea-Țărmuri (the lower level) belonging to HaB₂-B₃. This horizon represents an independent cultural occurrence in the N—E of Yugoslavia and S—W of Romania, which is prior to the Basarabi culture, and, partly at least, it is concomitant with the ensemble of Banu-Island. Proceeding from some specific discoveries in the S—W of Romania, which are extend to a part of the Romanian Banat, the author considers the name of the *Gornea-Kalakača* group as best suited to this cultural and chronological horizon.

— the next horizon, from the same area (Bosut IIIb *apud* P. Medović), by its specific pottery inculcated and inlaid with white, undoubtedly belongs to the Basarabi culture and therefore it must be named and interpreted as such, as a part of this extended Ha C.

— the last horizon (Bosut IIIc, *apud* P. Medović) the least clearly defined, represents a cultural occurrence, characterized by a pottery decorated only with horizontal grooves. This level presents some ties and should be paralleled to the Ferigile group (Romania).

In spite of this distinction, the author considers it as evidence of the permanent continuity, as well as of the existence of some complex ties and influences among these cultural levels.

THE EXPLANATION OF THE FIGURES

Fig. 1 Vessels of Gornea—Kalakača type (Bosut IIIa) from the collective burial at Gomolova (after N. Tasić).

Fig. 2 Vessels from Pančevo (after N. Tasić).

Fig. 3 Basarabi pottery from the settlement “Gradina na Bosutu” (after N. Tasić).

Fig. 4 Vessels of Gornea—Kalakača type (Bosut IIIa): 1,3 Popov Salaš; 2, Kalakača; 4,8 "Gradina na Bosutu"; 5 Aradac; 6 Farkaždin; 7 Banatski Dvor; 9 Perlez—Batka A (after P. Medović).

Fig. 5 Vessels of Gornea—Kalakača type (Bosut IIIa): 1,5 Kalakača; 2,6 Vršac, Kasapska pustara; 3 Bela Crkva; 4 Vrdnik (after P. Medović).

Fig. 6 Basarabi vessels from the settlement Gomolava (after N. Tasić).

Fig. 7 The distribution area of the Gornea—Kalakača type find material (Bosut IIIa; sites from Jugoslavia, after P. Medović).

Fig. 8 Bronze fibula of "passemanterie" type from the site Kalakača (after P. Medović).

Fig. 9 Pottery of Gornea—Kalakača type, from Gornea — "Căunița de sus".

Fig. 10 Gornea — "Căunița de sus": pottery of Gornea—Kalakača type (Bosut IIIa).

Fig. 11 Gornea — "Căunița de sus": pottery of Gornea—Kalakača type (Bosut IIIa).

Fig. 12 Gornea — Țărmuri (inferior level): pottery of Gornea—Kalakača type (Bosut III.a)

Fig. 13 Gornea — "Țărmuri" (inferior level): pottery of Gornea — Kalakača type (Bosut IIIa).

Fig. 14 Gornea — "Țărmuri" (superior level): Basarabi pottery.

Fig. 15 Gornea — "Țărmuri" (superior level): Basarabi pottery.

Fig. 16 Basarabi pottery from Jugoslavia: 1 Šaregrad; 2, 3 Vukovar; 4 Dalj (after N. Tasić).